

“Türk Evi” İdealleştirmesinde “Osmanlı Evi” ve “Anadolu Evi” Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar

Uğur Tuztaşı*

İlgi Yüce Aşkun**

Öz

Bu makalenin hedefi, geleneksel ev konusunun “Türk evi”, “Osmanlı evi”, “Anadolu evi” gibi etiketlerle incelendiği araştırmaların değerlendirilmesidir. Türk evi idealinin Akademik söylemde nasıl ele alındığı önemli ilginç bir tartışma konusudur. Türk evi kavramı, değişen şartlar içerisinde çeşitli farklı yorumlara ve itirazlara maruz kalmasına rağmen, temel bir araştırma ve çözümleme konusu olmaya devam etmiş ve hatta mimari özler üzerine yapmış olduğu vurgu sebebiyle Türkiye’de hem rölovecilik hem de tipoloji çalışmalarına yön vermiştir. Türk evi kavramına karşı 1970’lerden itibaren yavaş yavaş yükselen, 1990’lardan sonra ise bir hayli artan itirazlara rağmen, kavram oldukça kurumsallaşmış olduğundan, Osmanlı veya Anadolu konut kültürünü ancak bu kavramın paradigmaları içerisinde tartışmak kaçınılmaz olmuştur. Kısacası bu makalede geleneksel evle ilgili çalışmalarda ideal “Türk” evine yüklenen anlamların anlaşılmasına ve Osmanlı coğrafyasındaki ev kültürlerinin idealize edilmiş bir kavramla birbirlerine öz bakımından bağlandırılması meselesi irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mimaride İdealleştirme, “Osmanlı Evi”, “Türk evi”, “Anadolu evi”

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü – Sivas / Türkiye
ugurtuztasi@gmail.com

** Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü – İstanbul / Türkiye
iaskun@msgsu.edu.tr

1. İdeal Osmanlı "Türk" Evi ve Anadolu Evleriyle Olan Ortaklık Teması

İdeal Osmanlı "Türk Evi" ile "Anadolu Evleri" arasındaki ortak özelliklerin tespitinin iki ayak üzerinde temellendirildiğini görürüz. Bunların ilkinin kaynağı olarak Sedad Hakkı Eldem'in Türk evi tanımları ve tipolojileri gösterilebilir (Eldem 1954). Ortaklıklara ilişkin görüşlerin ikinci ayağını ise, önce Erdem Aksoy (1963) ve Önder Küçükerman'ın (1973, 1985) başlattığı köken tartışmalarına, ardından da Ayda Arel'in (1982) gene köken problemini dikkate alarak Osmanlı evi için ortaya koyduğu biçimsel ve mekânsal karşıtlıklar ilkesine bağlayabiliriz. Bu araştırmalarla, temelde Osmanlı evi diye nitelenen evlerle Anadolu-Türk evi veya Anadolu evi diye nitelenen evler arasındaki ortaklıkların Eldem'den farklı yöntemlerle sorgulandığı açıkça görülebilir. Şu da unutulmamalı ki, bu çalışmalar ve de sonrasındaki akademik çalışmalarda her ne kadar temelde Türk evi nitelemesinden kaçılır gibi gözükülse de, Türk evinin karakteristik bileşimleri üzerinde idealleştirilmiş tanımlamalardan yeri geldikçe istifade edilmiştir. Zaten, uzun soluklu Türk evi araştırmalarında benzer söylemlerden hiç vazgeçmemiş olan Eldem'in Türk evi araştırmalarının etkinliğinin de bu noktadaki işlerliği kaçınılmaz olmuştur. Kısacası Eldem, köken sorununu fazlasıyla dikkate almayan ortaklıklar üzerinde dursa da, köken sorunuyla beraber etkileşimleri de inceleyecek, birçok akademisyen Osmanlı-Türk evi ve Anadolu-Türk evi arasında kimi zaman mekânsal bölümler ve düzenlemelerdeki, kimi zaman da dış mekânlarda kurulan ilişkilerdeki ortaklıklar üzerinde fikirler ortaya koymuşlardır.

2. Ortak Bir Özün Temel Belirleyicisi: Kültüre Dayalı Açıklamalar

Eldem (1954) beş yüzyıl içinde büyük gelişmeler gösteren ve yayılıp kök salan Türk evinin iklim, tabiat ve folklor bakımından birbirinden uzak ve farklı bölgelerde belirli tipler oluşturmasında belirleyici faktörleri malzeme, iklim ve kültür olarak sıralar. Eldem'e göre, bu faktörler, ufak tefek değişikliklere rağmen, ortak bir plânın aynen uygulanmasına engel olamamıştır (1954: 12). 1960'lara kadar Eldem ve çağdaşlarınca kimi zaman iklim ve malzeme, kimi zaman da kültürel veriler Türk evinin çeşitli bölgesel farklılıklarını açıklamak için gayretle kullanılmıştır. Benzer bir şekilde Türk evi tanımına geniş yer verilen 1940-60 yılları arasında İTÜ'de yapılan yeterli çalışmalarında (Kafesçioğlu 1949, Kömürcüoğlu 1950, Tomsu 1950, Berk 1951, Çakıroğlu 1952, Erginbaş 1954, Kafesçioğlu 1955, Eser 1955), bu evin şekillenmesinde rol oynayan kültürel tesirler, diğer idealleştirilmiş etkenler olan iklim ve malzeme tesirlerinin ele alınış şekliyle farklılıklar göstermez (Tuztaşı, 2010). Ancak, bu tür araştırmalarda kültürel veriler

dile getirilmiş olsa da yeterince açıklanmamıştır. Sadece Tomsu'nun (1955) yeterli çalışmasında kültürel verilerin - Türk evinin şekillenmesindeki tesirleri yeterince açıklanmasa da - kültürel ve sosyal hayat, din ve gelenek gibi bileşenleri ayrı başlıklarda ele alınarak, bu verilerin genel olarak geleneksel evlere tesirlerinin önemi üzerinde durulur (1955: 8-11).

Her ne kadar 1950'li yıllarda Eldem tarafından Türk evinin coğrafi ve kültürel kapsamının haritası çizilmeye çalışılmışsa da (1954: 11), sonraki akademik çalışmalarda özellikle Anadolu'nun homojen olmayan kültürel ve fiziksel verileriyle ortaya çıkan konut tiplerini açıklamak için farklı öneriler getirilmiştir. Öyle ki, ortak bir Türk evi tanımına ait akademik sorgulamaların özellikle Aksoy (1963) ve Küçükerman'ın (1973, 1985) başlattığı köken tartışmalarıyla gündeme taşındığını daha önceden belirtmiştik. Hem Aksoy, hem de Küçükerman tezlerinde ikili kültürel bireşim üzerinde dururlar. Onlara göre, Türk evi bir taraftan göçebelik dönemine kadar uzayabilen bir kültürel katmanla, diğer taraftan da Anadolu'daki yerleşik kültürel verilerle şekillenmiştir.

Türk sanat tarihçilerinin Orta-Asya'dan gelen göçebelik etkilerine eğilmesinin, dahası Türk evinin göçer çadırıyla olan bağıntısının öncül kaynaklarına değinmek faydalı olacaktır. Bu tartışmalar, göçer çadırı (yurt) ile kubbe arasında biçimsel bir süreklilik olduğu fikrini tartışmaya açan Celal Esad' (1928) a hatta Kuban'ın yorumuyla Esad'ın öncüsü olan ünlü sanat tarihçi Strzygowski (1917)'ye kadar götürülebilir (Kuban 2007: 14). Bu kaynaklar Aksoy (1963) ve Küçükerman'ın (1973, 1985) ortaya attığı tezlerin şekillenmesinde de etkin olmuştur. Aksoy, göçebelik hayatının Anadolu'daki mesken kültürünü şekillendiren vasıflarını iki grupta toplar. Ona göre, bunlardan ilki, tabiatla kurulan yakın ilişkilere bağlı olarak orta mekânın oluşması, kapalılık ilkesi ve topraktan kurtulmuş bir yaşama katının oluşturulması olup, ikincisi ise gene göçebelik âdetlerine bağlı olarak kilimlerle ve örtülerle şekillendirilmiş çadır tavanların devamı sayılabilecek ahşap tavan tezyinatı, zemin döşeme malzemesi olarak toprak kullanmak ve büyük-aile yaşayışının devam ettirilmesidir (1963: 73). Küçükerman, Aksoy'un “göçebelik şartları, İslâm dininin Asya'dan gelen meditatif cereyanlarla birleşmesi ve Anadolu'nun iklim ve topografya verilerine” (Aksoy 1963: 87) dayalı olarak geliştiğini iddia ettiği Anadolu Türk evi'nin şekillenmesinde kültürel belirleyicileri benzer şekilde yorumlar. O da, mekânsal bileşenlerinden hareketle geleneksel Türk evinin orijinini Orta Asya ve Anadolu'daki göçebe hayat tarzına ve göçebe Türk çadırına dayandırmıştır. Ona göre, yer kavramı, vatan duygusu göçebelikle beraber bir anlamda topraktan çözülmeyi gerektirmiş, bu çözülmeye oluşan soyut bir çevre

kavramı ise, Asya steplerinin doğal etkileriyle gelişerek "sınırlayıcı ve koruyucu bir yaşama çevresi" oluşmasına sebep olmuştur ki, o, bu etkilerle kurulan çevrenin "yapay olarak yaratılan iç düzen" ilkesini taşıdığını iddia eder (1985: 27). Ayrıca odaların biçimlenmesinde de etkin olan içe dönük bir yaşantı ve dış ilişkilerdeki kısıtlı çözümlerin ise İslâmi dünya görüşünden kaynaklandığını belirtmektedir (1985: 45). Küçükerman, çalışmasında Anadolu'nun konut coğrafyasını bazı kültürel etkileşimlere göre üç bölgeye ayırmaktadır. Ona göre, Türk evinin ağırlık merkezi olarak görülen dış etkilere en kapalı olan İç Anadolu bölgesi ile devamlı dış etkilere açık kıyı bölgeleri esas bölgeler olup, bu iki bölge arasında kalan "karışım kuşağı" olarak bir ara kesit kuşağı da vardır (1985: 48-49). Küçükerman'ın "karışım kuşağı" olarak adlandırdığı bölgeyi, daha sonra kültürel verilere bağlı olarak biçimsel ayrıntılarıyla bölgesel bir sınıflama yapan Kazmaoğlu ve Tanyeli "geçiş bölgesi" olarak adlandıracaktır (1979: 33).

Aslında köken meselesi, Türk evi tezini desteklemek isterken zora sokan bir tarzda gelişmiştir. Ne de olsa çadır-oda ilişkisi bir indirgeme olduğundan, bu kadar soyut bir ilişkinin bütün bir yaşama kültüründeki rolünün büyüklüğünün sorgulanmasına neden olacaktır (Tanyeli 1996: 425-426). Aksoy ve Küçükerman'ın iddia ettikleri göçebelik kaynaklarını dikkate alan Hülya ve Ferhan Yürekli ise çalışmalarında bu zaman skalasıyla bağıntılı olarak Türk evinin Osmanlı evi diye niteleneceği konusuna dikkat çekerler (2005: 10).

Öte yandan Osmanlı evi nitelmesini tercih eden Arel, evlerin mekânsal örgütlenişini doğrudan kültürel verilerle açıklar. Ona göre kültürel yapıya bağlı olarak Osmanlı evi birtakım karşıtlık ilişkileriyle oluşmuş ve tipolojik düzeni de bu karşıtlıklarla beraber şekillenmiştir. Arel'e göre, işlevselden simgesele uzanan bir değerler dizisi içinde anlam kazanan bu ilişkiler sistemi, karşıt öğelerin birbirinden kopartılarak yalıtılması şeklinde değil, dolaylı olarak, mekânsal nitelik başkalaşmalarıyla gerçekleştirilmiştir (1982: 80-81).

Arel'in Osmanlı evinin tipolojik çözümlemesinde üzerinde önemle durduğu zemin kat-oturma katı karşıtlığı, yani fevkanilik (asma ev) ilkesi olmuştur ki, kendisi asma ev tipinin kökenini Asya'da Türklerin yerleştiği bölgelerdeki yüksek ev tipine bağlar (Şekil 1-2). Arel, tipin benimsenerek kullanımını da simgesel ve kültürel değerlerle ilişkilendirir ki, fevkanilik ilkesinin yaşatılmasının kaynaklarını onun hem Türk kültüründe onursal ayrıcalıklara hitap etmesiyle hem de Kuran-ı Kerim'de de geçen yüksek tutulmuş köşk kavramına karşılık gelmesiyle ilişkilendirir (1982: 40-42). Arel'in ortaya koyduğu karşıtlıklar ilkesi, temelde hem onun Osmanlı evi

diye nitelediği ev tipine, hem de kimi akademisyenlerin Anadolu-Türk evi veya Anadolu evi diye nitelediği ev tiplerine ait biçimsel ortaklıkların - Eldem'den farklı yöntemlerle - sorgulanması yolunu açacaktır. Zaten, Arel, Eldem'in Türk evi nitelemesinin baskın olduğu bir ortamda kültürel ortaklıkları tanımlamanın ancak Osmanlı evi nitelmesiyle ortadan kalkabileceği görüşündedir (1999a, 1999b). Bu yöntemlerle konuya yaklaşan akademisyenlerden Nur Akın, Balkanlardaki Osmanlı evlerini incelediği çalışmasında Anadolu'daki evlerle olan ortaklıkları ve farklılıkları ele alırken gene ortak bir kültürel birliğin varlığından bahseder (1996: 276).

1980'li yıllarda Eldem'in de o dönemde üzerinde ısrarla durduğu, "farklı ve bölgesel gelişmeler geçirmiş olduğu halde Osmanlı evini oluşturan esas Türk uygarlığı, yaşam ve ev kültürü" (1984: 19) vurgusu, coğrafi veya kültürel tanımlamaların rotasını Türk evinin kalıplaşmış araçlarıyla açıklama önerisini de taşımaktaydı. Eldem'in 1950'li yıllardan 1980'lere gelinceye kadar öncelikli olarak tercih ettiği Türk evi terimine Osmanlı-evi ya da Osmanlı-Türk evi vurgusunu da dahil etmesinin (1984: 10) başka bir sebebi de, 1980'li yıllarda özellikle Osmanlı vernaküler konut mimarlığını kendi mimari malvarlıkları olarak tanımlama çabasında olan Balkan ülkelerindeki gelişmeleri de dikkate alması sayılabilir. Öte yandan, 1980'li yıllardan sonra bazı araştırmacıların fazlasıyla üzerinde durduğu Anadolu-Türk evi tariflenirken bile bu ev tipinden Osmanlı-Türk evine geçiş, hem kültürel bir sentez ilişkisi, hem de Eldem'in baskın bir Türk kültürünün egemenliği vurgularıyla pekiştirilerek yapılmıştır. Örneğin, Ayan'a göre bu geçişin rotası şöyledir: "Hiç kuşkusuz, at sırtında Anadolu'ya gelen Türkler, fethettikleri topraklarda yepyeni bir Anadolu kültürü ile karşılaşmışlardır. Önceleri fethedilen yerlerde, başta Bizans konutları olmak üzere mevcut evlerden yararlanılmış olması doğaldır. Fakat, bir süre sonra Osmanlılar, diğer sanat kollarında olduğu gibi mesken mimarisinde de, getirdikleriyle Anadolu'da hazır bulduklarını, kendi inanç ve anlayışla sentez ederek Osmanlı Türk Evi dediğimiz konut tipini oluşturmuştur." (1997: 2)

Aksoy'un ve Küçükerman'ın çalışmalarından sonra köken konusuna eğilecek akademisyenlerin fazlasıyla sorguladıkları Anadolu'da var olan konut tiplerinin Türk evinin şekillenmesine tesirleri ve bu kültürel katmanın etkileri konusuysa, 1980'li yılların başından 2000'li yıllara kadar çeşitli sempozyum ve konferanslarla tartışılmıştır. Yine Aksoy ve Küçükerman kaynaklı olarak özellikle göçebe Türklerin kozmogonisi, dünya görüşü, aile yapısı ve sosyal düzeni, göçebe çadır kültürü ile ilgili olanlar taranarak Türk evi plân tipinde göçebe Türk kültürünün izleri yakalanmaya ve yo-

rumlanmaya çalışılmıştır. Kısacası, bölgelere göre değişen çevresel faktörler nedeniyle ortaya çıkan farklı mimari biçimlenişlere rağmen Anadolu'nun geleneksel konut mimarisinde belirleyici faktörün kültür olduğu üzerinde duran çalışmalar ortaya çıkmıştır (Turgut 1990, Karpuz 1984: 2-3, Günay 1998:16). Çalışmalarda ister Anadolu-Türk evi, isterse Osmanlı evi nitelendirmeleri tercih edilsin temel belirleyici yaklaşım, kültürel boyuttaki değişmezlikler ve bu bağlamdaki belirleyiciler olmuştur. Yani, iklim, topografya ve malzeme ne kadar farklı olursa olsun, ortak bir özün temel belirleyicisi olarak kültür çoğu zaman devreye sokulmaya çalışılmıştır.

3. Mekânsal Bölümler ve Düzenlemelerle Kurulan İlişkiler

1970'li yıllardan sonraki geleneksel ev araştırmalarında Eldem'in tersi yönünde gelişen fikirlerin öncelliği bile Eldem'in Türk evi idealleştirmelerini sorgulamakla başlar. Örneğin, geleneksel ev alanının önemli isimlerinden Kuban'ın ilk Türk evi araştırmaları, adeta Eldem'in hem tipolojik, hem de tarihsel yaklaşımlarının sorgulanmasıdır. Her ne kadar ortak bir plan motifi konusunda anlaşmış gibi gözükse Kuban ve Eldem'in ayrıldığı nokta ise, Eldem'in daha çok Marmara Bölgesi ve İstanbul çevresini dikkate alarak doğrudan ev tipini tayin ettiğini vurguladığı sofaya (1954: 12) öncelik vermesi, buna karşın Kuban'ın - kökeni de hesaba katarak - daha çok Yakındoğu ve Anadolu'nun daha eski mimari kültürlerle ilişkili olan eyvan, avlu, gibi mekânsal bileşenleri öne çıkarmasıdır. Kuban, klâsik hayatlı Türk evi ile Güneydoğu bölgesindeki konutları bu mekânsal bileşenler üzerinden biçimsel ortaklıklarla ele alır (1995: 42). Kuban'ın üzerinde durduğu Türk evi ile Anadolu- Türk evi planimetrik kurgu ortaklıklarını bir çok akademisyen de benzer bir yaklaşımla eyvan ve avlu gibi mekânsal birimlerle sofanın mekânsal aktivitesini karşılaştırarak yapacaklardır. Aslında, köken bağintısını öne alan ve Kuban'ın görüşleriyle olgunlaşan bu yaklaşımlarda eyvanın Eldem'in ilkel tipler olarak gördüğü sofasız tipten tutun da sofalı evlere ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin ağırlıklı avlulu tiplerine varıncaya kadar konutların değişmez mekânsal bileşeninin eyvan olduğu görüşü genel bir kanıdır. Örneğin, konuyla ilgili olarak Hülya ve Ferhan Yürekli şu değerlendirmeyi yaparlar: "Eyvan işlevsel olmayan (bazı örneklerde düşey sirkülasyon elemanı burada yer alabilir), buna karşılık evin plan şemasını netleştiren ve odanın volumetrik etkisini güçlendiren bir elemandır. Plan şemasındaki yerinin ve varlığının eyvan adı ile daha eskilere dayanması, bu ev tipinin geçmişle bağlantısını kuran en önemli sebeptir. Eyvan'ın en önemli görevi, hayat'ın ara yer olabilmesini güçlendirmesidir. Özellikle dört odalı tiplerde hayatın bahçe ve sokağa bağlantısı eyvanla gerçekleşebilmektedir. Burada arada olma görevi tamamen eyvana kalabilmektedir." (Yürekli 2005: 10) Türk evini geleneksel-konut ile anıt-

sal mimari arasındaki ortaklıklar veya etkileşimler çerçevesinde değerlendirilen araştırmacıların üzerinde önemle durduğu mekânsal motiflerden biri gene eyvan olmuştur (Ögel 1996: 51-56, Azizov 2008). Kısaca, nasıl ki Eldem’in Türk evinin çözümlenmesinde ortak plan motifinin bağlayıcı ögesi sofa ise, Anadolu-Türk evi veya Anadolu evi olarak nitelenen evler için bütünsel anlamı sağlayacak tipolojiler üzerinde duran araştırmacılar da egemen motif olarak eyvanı kullanmışlardır. Örneğin, Güneydoğu-Anadolu evlerinde ortak bir planın bütünlüğü ögesi olarak eyvanı (2007: 490) gören Kuban’a göre -Türk evinin temel motifini oluşturan- hayat’lı ev tipolojisinde de (Şekil 3) hayat’ın ideal biçimi eyvandan ayrılmaz (1995: 143).

Güneydoğu’daki tarihsel ev tiplerini eyvanlı, bindirme kubbeli, hilani ve tüteklilikli ev olarak dört grupta ele alan Günkut Akın, Osmanlı evi ile eyvanlı ev olarak adlandırdığı iki ev tipi arasındaki mekânsal kurgu ortaklıklarını oda ve açık hacimler ilişkisine bağlar (1985: 65). O, Kuban’dan alıntılanarak (1975: 196), geleneksel Osmanlı evlerinin tasarımında gözlemlenen en ilginç ve sürekli özelliğin iki oda ile aralarındaki bir açık hacimden ve bunların önünde uzanan bir saçak altından meydana gelen plan motifini olduğu görüşünü savunur. Ona göre, kuramsal düzeyde ev planlarının tasarlanması bu çekirdekten başlayarak oluşmuştur ki, hatta simetri kaygısı taşımadığı söylenegelen geleneksel Osmanlı evinin kökeni de simetrik olan bu üçlü birim (oda-eyvan-sofa) ilişkisinde aranmalıdır (1985: 53). Akın’ın üzerinde durduğu başka bir ortaklık ise, hilani ve eyvanlı evlerde de görülen -Arel’in ortaya atmış olduğu (1982)- altkat/üstkat karşıtlığıdır ki, ona göre, “geleneksel Osmanlı evindeki tümel biçim, gerçekten hilani ve eyvanlı evi çağrıştırır” (1985: xxx, dipnot:368).

Akın gibi, Doğu Anadolu bölgesindeki geleneksel konutlar üzerinde çalışmış olan Erdim ise, Anadolu’da geleneksel konutunun ortak özelliğini yinelenen işlevsel bir birime dayandırır (1980: 112). Benzer bir yorum getiren Binan da, Kapadokya Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu konutlarını benzer ilişkilerle karşılaştırarak, gerek derin ve eşzamanlı etkilerle gelişen, gerekse yaşam düzeni ve Türk göçebe kültürünün verileriyle oluşan oda biriminin Anadolu’daki geleneksel konut kültürlerinde temel belirleyici olduğunu vurgular (1994: 76).

Aslında yukarıda Akın, Erdim, Binan gibi araştırmacıların yorumları, odanın Osmanlı evinin ana bileşeni olduğu konusunda genel bir uzlaşmaya varılmış olduğunu belirten Tanyeli’nin görüşlerini destekler niteliktedir (1996: 425-426). Kuban, Eldem (1944: 1-28)’den alıntılanarak “kendi başına bir ev” olan Türk odasının ev içinde bir ev olarak bütün gelişme

süreci içinde yaşamını sürdürdüğünü belirtir ve de odanın tek başına evi oluşturduğunun kanıtı olarak tek odalı evleri gösterir (1995: 106). Arel de, Aksoy (1963) ve Küçükerman'ın (1985) tezinden hareketle Geleneksel Anadolu evlerinde temel bileşenin oda birimi olduğunu ve odanın göçer çadırıyla büyük benzerlikler taşıdığını dahası temel özelliklerin aynı olduğunu belirtir (Arel 1999b: 31-43). Arel'in üzerinde durduğu ortak motiflerden biri de yine Asya kökenli olan köşk motifidir ki, bazı araştırmacılar Anadolu evinin ortak kökenini köşk yapısının kullanımına bağlı olarak etüt etmiştir (Esin 1976: 15-18, Ögel 1981: 231) (Şekil 4-5). Örneğin, Ögel'e göre, Türk evinde dış sofasının bir parçası olan hayat-köşkünün kullanımıyla, sofalı plân dışında kalan Güneydoğu Anadolu'nun orta avlulu evlerinde görülen ve genelde bahçe duvarının üstüne konabilen seyirgâh arasında sofa köşkü anlamında ortaklıklar vardır (1981: 231). Gerçi köşk motifine Eldem de değinmiştir, ancak Eldem'in sıralamasında ikincil bir öge gibi gösterilen köşk motifi, Esin'in incelemelerinde ev tasarımını kullandırıcı bir tema olarak ele alınmaktadır (1976: 15-18).

Öte yandan, odanın yanı sıra başka bir uzlaşma alanının da, geçiş veya hizmet alanı olarak görülen "odalararası ortak mekân" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu nokta da daha öncede belirttiğimiz gibi, bir çok araştırmacı ya Eldem'in belirlediği başlıca öge olan sofanın işlevini başka anlamlarla ilişkilendirmiş, ya da Anadolu'nun farklı bölgelerinde sofanın işlevine karşılık gelen başka mekânsal birimleri ön plana çıkarmıştır. Aslında Eldem, tipolojilerinde doğrudan mekânsal dışlamalar yapmaz, o, daha çok Türk evinin geniş kapsamlı coğrafyasının farkındalığıyla her tipte görülebilecek karakteristik unsurlar üzerinde yoğunlaşır. Eldem'in hem sofasız tipin yayılma alanı olarak Irak ve Suriye evleriyle olan yakınlığına işaret etmesi, hem de o bölgeye yakın coğrafi alanlarda avlunun sofanın işlevini karşılayan bir mekânsal unsur olduğunu vurgulaması, sonrasında avlu ve sofa arasındaki işlevsel bağıntılar kuracak araştırmalar için öncül tanımlar olmuştur (1954: 25). Başka bir konu da Eldem'in Türk evini kronolojik bir gelişmeyle ele aldığı dış-ıç-orta sofalı tipolojik kurgunun (1954) (Şekil 6) bazı araştırmacılarca açık- kapalı mekânsal ilişkiler sistemine indirgenmesi olmuştur. Eldem'in tipolojilerinde dış- iç -orta olarak sınıflanan sofa, Akok'un araştırmalarında açık ve kapalı olarak nitelenmiştir (1953: 143). Sonrasında, Kazmaoğlu ve Tanyeli'de, Akok'a benzer bir yaklaşımla açık, kapalı sofa tipolojisi üzerinde dururlar (1979: 33). Arel'de, karşıtlıklar ilişkisini dikkate alarak, Osmanlı evinin mekânsal bölünmesini açık-kapalı, içeri-dışarı karşıtlığı üzerinde ele alır (1982: 47-54). Alioğlu ve Alper, Mardin Evleri üzerine yaptıkları araştırmalarında mekânsal düzenlemelere ilişkin bulguları doğrudan bu indirgemelerle inceler (2008: 93-94). Ku-

ban’da “Klâsik Türk Evi”nin yarı-kapalı ve kapalı mekânların ikiliği temeline dayandığını, gelişme sürecinin de bu ikilikle sürdürülerek evin planın dış biçimini yönlendirdiğini belirtir (1995: 64-69).

Burada şunun altını çizmekte yarar var ki, o da, Anadolu- Türk evinin plan tipolojisinin temel belirleyicisi olarak orta mekânı gören araştırmacılar arasında Aksoy’un önceliği ve etkileridir. Aksoy, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden toplanmış tipik planların analizinden bütün odaların açıldığı bir ortak mekânın Güneydoğu Anadolu evinin avlu evinin açık orta mekânlarında, Akdeniz evinin açık sofa ve hayat mekanında ve İstanbul evinin camlı kapalı sofasında gelişmesinin en üst noktasına ulaştığını ortaya koyar (1963: 69). Ulusu’da bu akademik yaklaşımın etkinliğini rahatlıkla görürüz. Ulusu, mekân örgütlenmesi ve grup strüktüründeki ilkeleri çözümlerken hem Aksoy’un orta mekân hem de, Arel’in karşıtlıklara bağlı mekânsal hiyerarşisine başvurarak konuyu özetler. Ona göre göreceli ve hiyerarşik olan bu karşıtlıklar ilişkisinde “orta mekân” (sofa veya hayat) odalar ile konut dışının veya başodanın arasında karşıtlıkların bulunduğu yerdir” (1991: 222). Aslında Aksoy’un orta mekân tezinin adeta idealleştirilmiş bir çizgiye kavuştuğunu rahatlıkla görebiliriz ki, Kayseri’deki Ermeni evlerini Müslüman evleri ile karşılaştıran Büyükmihçı da plan oluşumları açısından ortak özellikleri gene Aksoy’un tezi doğrultusunda sıralar (2006: 199, 200).

Ne var ki, Türk evinin belirgin, tipik unsurlarının sofa tipolojisiyle açıklanabileceği alanlardan uzaklaşıldıkça karşılaşılan problemler, sofanın evin orta mekân ilişkilerini karşılayan bir servis alan olduğu bağıntısıyla giderilmeye çalışılmıştır. Böylelikle, oda ve hizmet birimlerinin toplandığı bir orta mekân ilişkisi üzerinden mekânsal eşleştirilmeler yapılmıştır ki, yukarıdaki değerlendirilmelerde de görüleceği üzere, bu daha çok Güneydoğu-Anadolu veya Doğu Anadolu Bölgesinin avlulu ve eyvanlı evleriyle sofalı Türk evi arasında yapılmıştır. Böylelikle kimi zaman sofa, hayat gibi kimi zaman da revak, avlu, eyvan gibi mekânsal motifler bu indirgemelerle yorumlanacaktır. Bu türden indirgemeleri yapan Sayan ve Öztürk, çalışmalarında sofanın konumuna göre bir tipoloji yapılamayacağını ancak yapılar da Eldem’in tipolojilerini karşılayan bir ortak alanın bulunduğu bahsederek. Onlara göre, bu mekân yörede revak olarak adlandırılan geniş sofalardır. Yazarlar o yörenin evlerinde avlu, bahçe, revak gibi plan elemanları üzerinde detaylı olarak dursalar da, gene de herhangi bir tipoloji denemesine girişmezler. Bu da Eldem’in idealize ettiği şemalardan ya da tipolojilerden uzaklaşıldıkça yaşanan akademik çıkmazları gösteriyor olsa gerek (Sayan ve Öztürk 2001: 27-32). Bu türden araştırmaların temel

problemi mekânsal çakışmalar yapılırken yerelliği dışlayıcı tipolojilere bağımlı kalınmasıdır. Ancak Anadolu'nun bütün bölgelerinde sofa, hayat veya revakın sofayı karşılayan mekânsal anlamları eşdeğer değildir. Örneğin Aksoy, iklim ve topoğrafik şartları takip eden Türk iskân yapısını, avlulu ev, açık hayat'lı ev veya kapalı sofalı ev şeklinde gruplar ki, (1963: 85) gene Berk'in Konya evleri için yaptığı tipolojide de hayat'lı ve sofalı evleri ayrı ayrı gruplandırması (1951: 11) bu ikilemlere işaret eder. Arel'de Kuban'ın ısrarla üzerinde durduğu -Eldem'in dış sofalı tipolojisini karşılayan- hayat'lı motifle sofa ikilemi arasındaki karmaşaya dikkat çeker (1999a: 201), İmamoğlu da Kayseri evlerinde sofanın diğer bölgelerdeki kullanımıyla olan farklılıklarına vurgu yapar (2006: 85).

Özetle, Türk evi araştırmalarında bölgesel farklılıkları ortak bir paydada birleştirme çabası, bu farklılıklara sürekli yenilerin eklenmesi sebebiyle sekteye uğramış böylelikle mesele daha da karmaşıklaşmıştır. Belki de bu yüzden ortak unsurlar giderek daha soyut dizgelerde aranmaya başlanmıştır, denebilir. Örneğin Güney, Türk evini planimetrik kurgu ortaklığı, işlevsel kurgu ortaklığı, kavramsal ortaklıklar gibi çok daha genelgeçer ilkelerle tanımlama gayretinde olmuştur (2003: 94-141). Öte yandan köken bağıntısı üzerinde durmayan, ancak yaşama ve pişirme gibi mekânsal-bileşimlere dayalı ortaklıklar üzerinde duran araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılarından Orhun, Hillier ve Hanson'un "mekân dizimi" yöntemini kullanarak, Anadolu'daki geleneksel evlerin yeme, pişirme gibi organizasyonlar çerçevesinde tümleştiğini, o sebeple Türk evi nitelemesi yerine "Yaşamada Tümleşik Ev" nitelemesinin daha doğru olduğunu iddia eder (1999: 81-82).

Buraya kadar yaptığımız tespitlerden sonra denebilir ki, ortaklık temasının -üzerinde tam bir anlaşmaya varılamamış olsa da- hem köken meselesiyle ister istemez ortaya çıkan şovenizm sorununu dengelediği, hem de Eldem'den bu yana desteklenen, tamamen ülkeye özgü ve özgün bir yapı geleneğinin varlığı fikrini doğrulayıcı bir niteliği olduğu açıktır. Gerçi Türk evi fikri ideolojik desteğini kaybetse de, bu özgün fikrin Türklerin ön ayak olduğu bir evrimle ortaya çıkmış olduğu fikri genel kabul görmüştür. Ancak, bu köken meselesine daha Batı'dan bakanlar, meseleyi daha da karmaşıklaştıracak iddialarda bulunurlar. Özellikle Balkan evleri ve İstanbul özelinde incelemelerde bulunan bazı yabancı araştırmalar, (Bk. Bozdoğan 1996, Sezer 2005, Akcan 2008, Tuztaş 2009) köken olarak Bizans kültürüyle şekillenen bir ortak evrime dikkat çekerler. Her ne kadar Esad'ın Türk evi ve Bizans evi arasındaki bazı yapısal kurgu ve malzeme kullanımındaki benzerlik ve etkileşimleri kabullenmesiyle (1909:

243) başlayan, ancak Eldem’in keskin ifadelerle reddettiği (1984: 19, 20) bu etkiler uzunca zaman tartışılmıştır. Örneğin, Kuban, Başkent de dahil olmak üzere Bizans konut geleneğine ilişkin verilerin yetersizliğine değinerek, Türk evi geleneğine Bizans öncelleri bulmanın varsayımı aşamadığını belirtir (1995: 28). Cerasi, ise sadece malzeme kültüründe Bizans uygarlığının ağırlığının güçlü olduğunu vurgulamıştır ki (1999: 174), Sezgin’de İstanbul’un Fener semtinde -Lale devrinde inşa edilen- taş konutları örnek göstererek, Bazı Avrupalı yazarların bu binaların Bizans evleri olduklarını iddia etmekle yanılıya düştüklerini savunur (Sezgin 2006: 16). Türk, Yunan, Arnavut, Bulgar vs. gibi ülkelerin geleneksel ev tipolojilerinde yöresel etkileşimleri analiz eden Yannis Kizis ise, ortak kökenin ne Kuban’ın iddia ettiği gibi hayat’lı tipoloji, ne de Aksoy (1963) ve Küçükerman’ın (1973, 1985) iddia ettiği gibi göçebe çadırına bağlı bir kökenle ilişkili olmadığını belirtir. Kizis, “doğu burjuva konutu” olarak adlandırdığı konutların ortak kökenini ise Bizans’a dayandırmaktadır (1999: 122-129).

4. Türk Evinin Zamansız İdeal Özü: Tahtanilik ve Fevkanilik

Eldem, Türk evinin yapısal kurgusu ve dış çevreyle kurduğu ilişkilerin tariflenmesi için seçtiği terminolojiye -çıraklığından ustalığına kadar- sadık kalmaya çalışır. Dahası o, Türk evinde zemin katları sokağın devamı olarak niteleyen James Dallaway (Arel 1982: 36, Kuban 1995: 40) gibi gezginlerin ya da benzer pitoresk özellikleri modern mimarinin temel ilkelerine yakın bulan Le Corbusier gibi modern bir mimarın Türk evi anlatılarına ve çizimlerine konu olan şekilsel leitmotiflerin cazibesinin o kadar farkındadır ki (Şekil 7), bu cezbedici unsurlar onun, -Modern unsurların izinin ispatı için çerçevesini değiştirmemeye özen gösterdiği- tarifleriyle, uzun revaklı, geniş saçaklı, yerlere uzanmış bahçe duvarlarıyla sarılı, ağaçlar ve yeşillikler arasında birbirinden güzel ve ilginç Türk evleri... (...) Evlerin hep bahçe duvarları ile bağlantılı olmaları ve onlar sayesinde zemine daha geniş ve yaygın bir oturma imkanını kazanmış olmaları”dır (Soykan 1999: 107).

Eldem’in bu tanımlaması, bir ontolojik mesele olarak, en yalın haliyle tahtanilik ve fevkanilik zıtlığı olarak da ortaya çıkmıştır ki, bundan kısa bir şekilde bahsetmek gerekir. Türk evini tarif etmek amacıyla olanlar, çoğunlukla Eldem’in yukarıda bahsedilen imgesine müracaat etmişlerdir. Altınar ve Budak’ın bu tanımın ne kadar özümsemiş olduğu, dahası Eldem’in idealleştirme üslubunun ipuçları hemen şu alıntıda göze çarpar:

“Türk evi, geleneksel olarak doğal zeminden kopartılmış, ahşap direkler ve ağır taş duvarlar üzerinde askıya alınmış ahşap bir yapıdır. Geleneksel plan

tipolojilerini inceleyen çalışmaların konusunu bu yükseltilmiş kat oluşturur. Zemin kat ise, çoğunlukla salt gereksinimlere göre düzenlenmiş, belirli geometrik düzeni olmayan bir mekandır. İlke olarak Türk Evi, düzensiz kale duvarları üzerine oturtulmuş kübik bir geometridir." (1997: 29).

Her ne kadar Ögel bize, Türklerin çeşitli kültür çevrelerinde, evlerin dış şekilleri bakımından tam bir birlik ve sürekli bir Türk geleneği bulmanın zorluğundan bahsetse de (1985: 65), birçok akademisyen Anadolu'dan Balkanlara varıncaya kadar ister ahşap veya hımış, isterse kargir yapısal kurguda olsun Türk evinin biçimsel sınırlarına belirli akrabalığı (ortak-köken) ya da biçimsel ortaklığı belirleyen karakteristik unsurları aşağı yukarı yine Eldem'ce çizilen yönde arayarak, Ögel'in zor dediği sınırları aşmaya çalışır. Dahası şaşırtıcı şekilde, Osmanlı- Türk evi ve Anadolu-Türk evi arasında planimetrik bağ kadar güçlü eşleşmeler/ilişkiler saptanamasa da yine evlerin veya bahçenin sokakla kurdukları ilişkilerde yukarıda değindiğimiz bağıntılara rastlanılması ortaklıklar için belirleyici veriler olmuştur.

Kuban, Aksoy gibi araştırmacılar Eldem'in tipolojilerinde sadece üst kat planimetrisini dikkate alması sebebiyle eleştirse bile kendileri de ağırlıklı olarak üst katın biçimsel ve mekânsal organizasyonu üzerinden bağıntılar kurmaya çalışırlar. Daha öncesinde yaptığımız değerlendirmelerden hatırlanacağı üzere, Arel'de asma ev olarak adlandırdığı Osmanlı evinin kökenini kapalı bir zemin kat duvarı üzerinde yükselen ahşap köşk ya da çardak tipolojisine bağlamıştır (1982: 39). Onun ısrarla belirttiği alt-üst kat karşıtlığı sadece kapalı ve açık yüzeylerin karşıtlığı olmayıp, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde revaklarla çevrili bir alt katla üst kat arasında da benzer karşıtlıklar görülebilmektedir. Arel'e göre, çıkmaların kullanımı fevkanî kat/tahtanî kat karşıtlığını vurgulamanın yapısal bir aracıdır (1982: 35). Kuban'a göre de bu ikilem evin içerisindeki işlevselliğin dışa vurumu olmuş olup, stakka-to-devinimli üst katlarla girişlerin ritmi arasındaki ilişki, Türk sokaklarının genel karakteristiği olmuştur. Kuban, dışarının oda kapısında başladığını, böylelikle içeri ve dışarı arasındaki simbiyozla ev tasarımının gerçek organik tavrını sergilediğini vurgular (1995: 165-167). Kuban gibi Türk evinin önemli yanlardan birisinin içi ile dışı arasındaki kesin ayrımın olduğunu belirten Küçükerman da, zengin evi ile yoksul evi arasında, gerek dış görünüş, gerekse temel ilkeler açısından bir ayrım yapmanın oldukça zor olduğu genellemesini yapar. Ona göre, oda sayısı iç düzenleme değişse de, her iki ev de tek bir kuruluş ilkesine göre yapılmışlardır (1985: 47).

Öte yandan Osmanlı evini kent parseli olarak duvarla çevrilmiş bahçenin benimsenmesi, geometrik biçimlere sahip mekânların serbest ilişkisi ve

teknoloji ile ilgili üç ana öge bağlamında Bizans ve diğer komşu bölgele-
rinkinden ayıran Cerasi, önde gelen konut tipolojisinin, ev ve bahçeyi
kapsayan birleşik bir bütün olduğu görüşündedir. Cerasi'nin geometrik
olmayan açık avlulu veya bahçeli bir alt katın, rasyonel/dik bir geometriyle
oluşturulmuş bir üst-katla sarmalanması, çıkmaların kullanılması ve gene
ağırlıklı olarak üst katın yaşamaya göre planlaması gibi konulardaki yo-
rumları da Eldem, Aksoy ve Kuban'ın görüşlerinin özeti niteliğindedir
(1999: 155- 156). Cerasi'nin saptamalarının benzerini Akın'da hilani ve
eyvanlı ev ile Osmanlı evi karşılaştırmasında kullanır. Ona göre, bu evler-
deki benzerliğin temeli sokak veya parselin rastlantısal sınırlandırması
sonucu biçimlenmiş olan alt katların üzerinde düzgün planlı üst katların
oluşturulmasıdır (1985: 65).

Hülya ve Ferhan Yürekli'de Türk evinde mekânsal ve yapısal özelliklerini
etüt ederken kütlelerin şekillenmesi ile ilgili verileri Kuban'a benzer bir yo-
rumla değerlendirirler. Onlara göre, Türk evinin oluşturduğu sokaklarda
evlerin cephe mimarlığı değil kütle mimarisinden söz edilmelidir. Yazarlar,
odanın üçboyutlu bağımsız bir kütle olarak dışarıdan okunmasının eyvan
ve hayat ile sağlandığını, kütlelerin çok net olarak algılanmasını ise işlevsel
olmayan süslere yer verilmemesine ve çıkmalar ile belirginleştirilen ve bu
düzene yardımcı olan pencere düzenleriyle ilişkilendirirler (2005: 30).

Aslında geleneksel veya kırsal Türk evini inceleyen bir çok araştırmacı,
evin ve avlunun biçimlenmesinde dünya görüşü ve dinsel inanç ile destek-
lenen mahremiyet anlayışı sebebiyle ev mekânının bahçe duvarları ile dış
dünyadan tecrit edilmeye çalışıldığı mahremiyet anlayışını öne çıkarır.
Örnek vermek gerekirse, Demir, içe dönük olarak planlanan Antakya evle-
rinin dış ile ilişkisinin sokak kapısı dışında tamamıyla kesik olduğunu ve
tekdüze sokak cephelerinden konutların içleri hakkında fikir yürütülmesi-
nin imkânsız olduğunu belirterek, Antik Çağ evlerinin de benzer mimari
özelliklerle oluştuğunu bu bağlamda iki konut kültürü arasındaki ortaklık-
larda ana belirleyicinin mahremiyet duygusu olduğunu vurgular (1996:
230-231). Şanlıurfa, Diyarbakır, Trabzon, Tokat, Konya, Bursa, Muğla
şehirlerinin geleneksel evlerini inceleyen Baran'da çalışmasında dış
mekânlarla kurulan ilişkileri, cephe biçimlenişinde görülen ortaklıklarla
açıklar ve konuyu ağırlıklı olarak mahremiyet kavramı bağlamında ele alır
(2000:185).

Türk evini planimetrik kurgu ortaklığı, işlevsel kurgu ortaklığı, kavramsal
ortaklıklar gibi çok daha genelgeçer ilkelerle tanımlama gayretinde olan
Güney, dış mekânla kurulan ilişkileri değişen malzeme ve yapısal kurgu
farklılıklarına karşın ortaklıklar bağlamında değerlendirir (2003: 103-108).

Türk evinin yapısal ve cephe kuruluşu ortaklıklarını iki grupta ele alan Güney'e göre, Türk evi, altkatmansal gerçeklik boyutunda özsel gerçeklikler bağlamında (planimetrik-işlevsel) görülen homojen bir dağılım göstermez. Güney, bunun sebebini ise, uygulandığı yere bağımlı olarak, malzeme kullanımlarının ve yapısal kuruluşların değişmesine bağlar. Bu tanımlama, Eldem ve çağdaşlarının 1950'li yıllarda giriştikleri ortak bir Türk evi tanımı çabalarına benzer ki, onlarda yerel farklılıklara karşın özde değişmeyen karakteristik vasıflar tespit etmeye çalışmışlardır. Yapısal kuruluşların dışında, cephede kullanılan mimari dil, homojenlik gösterir ve Türk evinin altkatmansal gerçekliklerini bir ortaklık sistemiyle adlandırmasını sağlar. Güney, Türk evinde yapım teknikleri değişse de, değişmeden tekrarlanan cephe elemanları (Cumba, payanda, düşey pencere, tepe penceresi, pencerede söve kullanımı vb.) vasıtasıyla altkatmansal gerçeklik ilişkileri kurulduğunu Türk evinin akademik yaklaşımlarla zamansız (zamandan bağımsız) bir model olarak kavrandığını belirtir (2003: 104).

5. Değerlendirme ve Sonuç

20. yüzyılın ilk çeyreğinde tohumları atılan Türk evi kavramı sonrasında da Sedad Hakkı Eldem'in eliyle iyiden iyiye ideal bir tipe dönüşmüştür. Tabi ki, Eldem öncesi araştırmacılar -çok zengin bir yapı kültürü olan Küçük Asya ve Orta Doğu'yu anlamak adına giriştikleri ilk tecrübelerinde bazı basitleştirmelere, indirgemelere, kısacası idealleştirmelere başvurmuşlardır. Ancak Celal Esad (1928) ile başlayan ve Eldem (1954) ile zirveye çıkan Türk evi idealleştirmesi, ulusal bir öze sahip modern bir mimariye zemin hazırlamak gibi bir misyona sahip olduğundan, farklılıkları aşan unsurları daima ortaya koymak zorunluluğunda olmuştur. Görece basit bir çıkış noktasından sonra, artan araştırmaların ortaya koyduğu karmaşık olguların karşısında ideal Türk evi imgesi, bu karmaşık olguları doktrine zarar vermeyecek şekilde yöresel verileri dikkate alan bir bilimsel söylemle aşmaya çalışılmıştır. Türk evi kavramına eleştirel yaklaşımlar bile, tanımlamalarını bu doktrinin ana unsurlarıyla yapmak durumunda olmuşlardır. Türk evi kavramsallaştırmasında geleneksel içeriğin fazlasıyla deşelendiği yıllar 1950'lere tekabül eder. Bu dönemde ortak bir Türk evi tanımlama gayreti, Anadolu'daki farklı yerel ev tipinin çeşitliliğinin ortaklıklar paydaşında eritilmesini de zorunlu kılmıştır. Yani ideal Osmanlı "Türk" Evi ve Anadolu Evlerinin ortaklık teması, çeşitli bileşenler kullanılarak pekiştirilmiştir. Bunun için mekânsal düzen ilişkileri, kültür ya da iklim ve malzeme gibi bileşenler belirlenmiş bir ortak tanıma hizmet etmiştir. Araştırmaların temel çıkış kaynakları ne kadar farklı olursa olsun, ortak bir tanıma ulaşma zorunluluğunun devreye girdiği durumlar problemleri de berabere getirmiştir. Osmanlı evi, Anadolu evi ya da farklı daha farklı nitele-

melerde olsun geleneksel evin içeriğinin aynı fiziksel ve kültürel bileşenlerle tanımlandığı gözlemlenmiştir. Hatta belirli bir idealleştirme yönteminin sonucu olarak giderek soyut dizgelere ulaşılmıştır ki, bu durum, ideal Osmanlı-Türk evinin geleneksel hüviyeti ile Anadolu Türk evlerinin ortaklıklar ve karşıtlıklar problemini de ortaya çıkarmıştır. Tabii ki, geleneksel evin oluşumunda kültürel ve fiziksel faktörlerin işlerliği göz ardı edilemez ama problem geleneksel evin karakteristik bileşenlerine ait idealleştirmeler ve genellemeler olmuştur. Kısacası, yöresel Türk evi tiplerini ele alan çalışmalarda, Batı Anadolu ve Balkanlarda sorun çıkarmayan, ancak Doğu’ya doğru gidildikçe muğlaklaşan bir ideal tipin, adeta yöresel şartlara uyum sağlamış olan bir organizma gibi değişim geçirdiği kabul edilerek alt tipler oluşturduğu varsayımından yola çıkılmış olması, Türk mimarlık söyleminde hâlâ Türk evinin diğer hiçbir tipe atfedilmeyen bir milli “öz-tip” olarak benimsenmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu çeşitliliğin bir tipin türevleri olduğu fikri, belki de yabancı araştırmacıların meseleyi ele alış biçiminden de kaynaklanmış olabilir.

Açıklamalar

¹ Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü’nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Bk. Koruma ve Tarihsel Açından İdealleş[-tiril-]miş Türk evinin Arkeolojisi: Osmanlı Evinin Fragmanları ve Tipolojik Elemanları. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. 2009.

Kaynaklar

- Akcan, Esra (2008). *Çeviride Modern Olan. Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*. İstanbul: YKY.
- Akın, Günkut (1985). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da’ki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Akın, Nur (1996). “Osmanlı Döneminde Anadolu Konutuyla Balkan Konutu Arasındaki Ortaklıklar”. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*. Ed: Yıldız Sey. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 269-276.
- Akok, Mahmut (1953). “Çankırının Eski Evleri”. *Arkitekt* 7-8: 142-153.
- Aksoy, Erdem (1963). “Ortamekân: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri”. *Mimarlık ve Sanat* 7-8: 39-92.
- Alioğlu, Füsun ve Berrin Alper (2008). “Sedad Hakkı Eldem ve Konut Araştırmaları”. *Sedad Hakkı Eldem ve Mimarlığı Sempozyumu*. Yüzüncü Doğum Yılı Etkinlikleri. İstanbul: MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Yay. 91-102.

- Altınar, Ahmet Turan ve Cüneyt Budak (1997). *Konak Kitabı*. İstanbul: Tepe Yay.
- Arel, Ayda (1982). *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*. İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yay.
- _____,(1999a). "Türk Evi Dedikleri". *Cogito* 18: 188-212.
- _____,(1999b). "Anadolu'da Geleneksel Konut Düzeninde Kültürel Etmenler". *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* (4-7 Kasım 1997). C. 1. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 31-43.
- Azizov, Anar (2008) "Türk Konut Mimari Tasarımının Anıtsal Mimari İle İlişkileri". *Masrop-e-dergi*: 1-15.
- Baran, Mine (2000). *Halk Bilimi Bağlamında, Anadolu-Türk Konutunda Mekansal Oluşumlar*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Berk, Celile (1951). *Konya Evleri*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Bozdoğan, Sibel (1996). "Vernacular Architecture and Identity Politics. The Case of the "Turkish house". *Traditional Dwellings and Settlements Review* 7/2: 7-18.
- Büyükmihçı, Gonca (2006). *Kayseri'de Yaşam Konut Kültürü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Celal Esad (1928). *Türk San'atı*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Cerasi, Maurice (1999). *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. İstanbul: YKY.
- Çakıroğlu, Necibe (1952). *Kayseri Evleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Demir, Ataman (1996). *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank Yay.
- Denel, Serim (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: ODTÜ Yay.
- Eldem, Sedad Hakkı (1944). "17 nci ve 18 inci asırlarda Türk Odası". *Güzel Sanatlar* 5: 1-25.
- _____, (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yay.
- _____, (1984). *Türk Evi: Osmanlı Dönemi I*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

- Erdim, Murat (1980). *Anadolu'da Geleneksel Konut Birimi-Art Zamanlı ve Eş Zamanlı İlişkilerin İrdelenmesi ve Fırat Havzası Konutlarında Plan Tipolojilerinin Çözümlemesi Üzerine bir Yöntem Araştırması*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Erginbaş, Doğan (1954). *Diyarbakır Evleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Eser, Lami (1955). *Kütahya Evleri*. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Esin, Emel (1976). “M. IX-XI. Yüzyıl Uygur Köşklerinden Safranbolu Ev Mimarisine Gelişme”. *İTÜ MTRE Bülteni* 2 (5-6): 15-18.
- _____, (2006). *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Günay, Reha (1998). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yay.
- Güney, Dilay (2003). *Mimarlık Gerçeklikleri ve Mimarlıkta Zamanın Kavranışı*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- İmamoğlu, Vacit (2006). “Kayseri’de Yaşam ve Konut Kültürü” Kitabı Üzerine”. *METU JFA* (1): 83-92.
- Kafesçioğlu, Ruhi (1949). *Orta Anadoluda Köy Evlerinin Yapısı*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- _____, (1955). *Kuzey-Batı Anadolu’da Ahşap Ev Yapıları*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Karpuz, Haşim (1984). *Türk İslam Mimarisinde Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kazmaoğlu, Mine ve Uğur Tanyeli (1979). “Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar”. *Yapı* 33: 29-34.
- Kendi Bakışıyla Sedat Hakkı Eldem ve Mimarlığı*. Sedat Hakkı Eldem yüzüncü doğum yılı etkinlikleri. Sergi kataloğu. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Mimarlık Fakültesi. 2008.
- Kızis, Yannis (1999). “18. Yy Konut Mimarisinde Yöresel Miras ve Etkileşimler: Mora Yarımadası, Tesalya, İstanbul”. *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı “Uluslarüstü Bir Miras”*. İstanbul: YEM. 118-129.
- Kömürcüoğlu, Eyüp (1950). *Ankara Evleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Matbaası.
- Kuban, Doğan (1975). “Türk Ev Geleneği Üzerine Bazı Gözlemler”. *Sanat Tarihimizin Sorunları*. İstanbul.

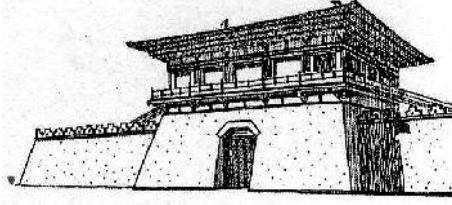
- _____, (1982). *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- _____, (1995). *Türk "Hayat" lı Evi*. İstanbul: Eren Yay.
- _____, (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yay.
- Küçükerman, Önder (1973). *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- _____, (1985). *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Orhun, Deniz (1999). "“Türk Evi” mi, Yaşamada Tümleşik Ev mi?” *Yapı Dergisi* 217: 76- 83.
- Ögel, Bahaddin (1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ögel, Semra (1981). "Hayat (Sofa) Köşkü ve Tahtseki". *Sanat Tarihi Yıllığı*. IX-X. İstanbul. 227-239.
- _____, (1996). "Anıtsal Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış". *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*. Yay. haz. Zeynep Ahunbay vd., İstanbul: Eren Yay. 51-56.
- Sayan, Yüksel ve Şahabattin Öztürk (2001). *Bitlis Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sevin, Necla Arslan (2006). *Gravürlerde Yaşayan Osmanlı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sezer, Yavuz (2005). *The Perception of Traditional Ottoman Domestic Architecture as a Category of Historic Heritage and as a Source of Inspiration for Architectural Practice (1909-1931)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Sezgin, Haluk (2006). "Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında". *Tasarım-Kuram Dergisi* 4: 1-19.
- Tanyeli, Uğur (1996). "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni". *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. Ed. Yıldız Sey. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 405-467.
- _____, (2008). "Genç Sedad Hakkı Eldem: Kültürlerarası Bir Kimlik İnşası 1908-1930". *Sedad Hakkı Eldem I, Gençlik Yılları*. Yay. haz.

- Edhem Eldem, Bülent Tanju, Uğur Tanyeli. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Tomsu, Leman (1950). *Bursa Evleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Matbaası.
- Turgut, Hülya (1990). *Kültür-Davranış-Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tuztaşı, Uğur (2009). *Koruma ve Tarihsel Açından İdealleş[-tiril-]miş “Türk Evi”nin Arkeolojisi: Osmanlı Evinin Fragmanları ve Tipolojik Elementleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- _____, (2010). “İdeal Osmanlı “Türk” Evinin Anadolu Evlerinden Ayırtımında Biçimsel ve Bilimsel Açıklamalar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Ekim): 497-510.
- Ulus, Türkan (1991). “Geleneksel Konuttan Günümüz Konutuna “Orta Mekân””. *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*. Konya: 5-7 Mart 1990. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü. 217-226.
- Yılmaz, Emre Can (2009). *İstanbul’da Yazılı ve Görsel Kaynaklara Göre 15. ve 16.Yy’da (1453-1559) Osmanlı Sivil Mimarlığı Üzerine Bir Değerlendirme: Gurfe Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yürekli Hülya ve Ferhan Yürekli (2005). *Türk Evi Gözlemler-Yorumlar*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yapı Yay.

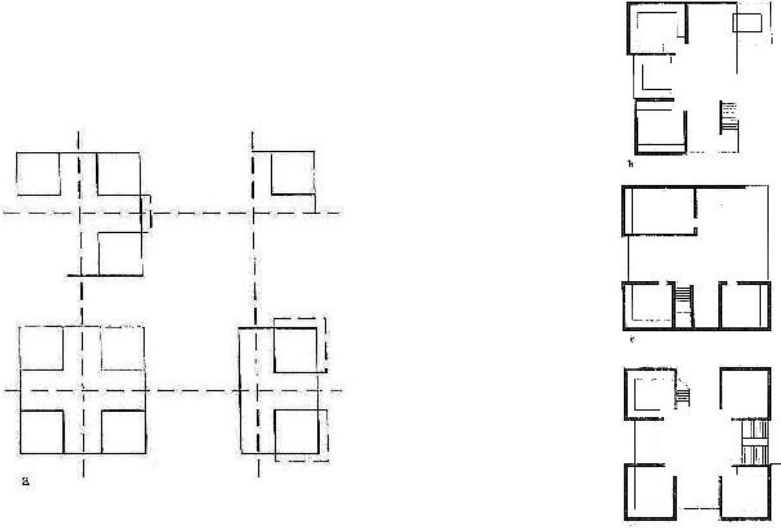
Şekiller

Şekil 1. IX.-XII yüzyıla ait Uygur eserlerinden bir mabet (Esin 2006: R41).

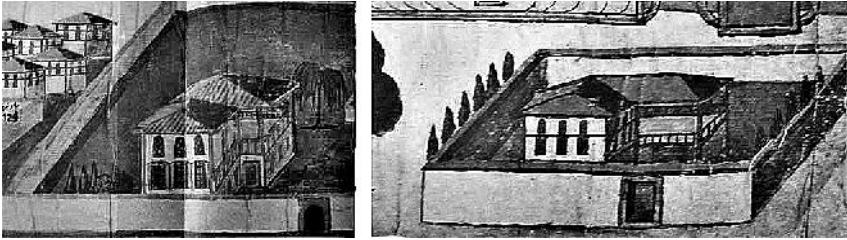
Şekil 2. Çin'de sur kapısı (Kuban 1995).

Şekil 3. "Hayat'lı ev" plan tiplerinin kavramsal analizi (Kuban 2007: 471).

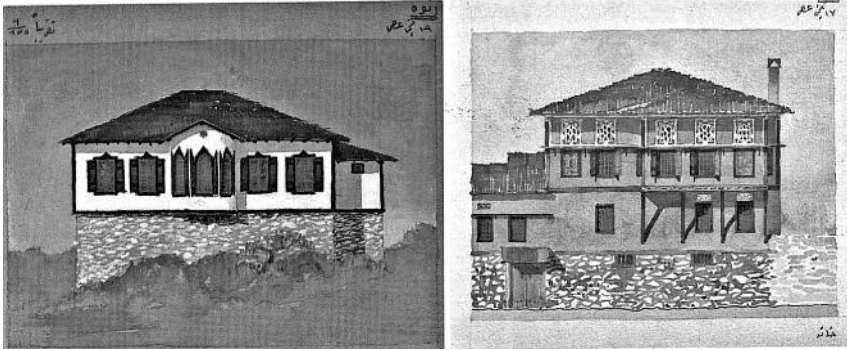
Şekil 4. Bezeklik'teki IX.-XII yüzyıllara ait mabetler külliyesinden sekiz köşeli bir ordu ve tepesindeki kalık denen tarzda köşk (Esin 2006: R46).

Şekil 5. Solda Şerefabad, sağda Çiçek Bahçesi Köşkü, İbrahim Paşa suyolu haritası, 1753 (Yılmaz 2009: 97).

Oda					Oda
Oda ve ayran					Oda ve ayran
Oda ve bölge odası					Oda ve bölge odası
Oda, ayran ve bölge odası					Oda, ayran ve bölge odası
	Sofasız ev tipi	Dış sofalı ev tipi	İç sofalı ev tipi	Orta sofalı ev tipi	

Şekil 6. Sedat Hakkı Eldem'e göre Türk Evi'nin Planimetrik Tipolojisi (Eldem 1954).

ekil 7. S. H. Eldem'in Paris'te "Türk evi" çalı maları (1928-29) (Kendi Bakı ıyla Sedat Hakkı Eldem....:25-26).

Functional Explanations Regarding the Common Qualities of the “Ottoman House” and the “Anatolian House” within the Context of the Idealization of the “Turkish House”

Uğur Tuztaşı*

İlgi Yüce Aşkun**

Abstract

This paper aims to evaluate the existing research on the Turkish house, which investigates the subject under such titles as the “Turkish house”, the “Ottoman house” or the “Anatolian house”. The way the “Turkish house” ideal is treated in academic discourse is an intriguing case. The concept of the “Turkish house” has been the subject of different interpretations and objections under changing conditions. Yet, it has always been a subject of research and discussion since the time it appeared as a concept, and its emphasis on architectural essentials has informed survey drawings and typological research in Turkey. Although the objections against the concept of the “Turkish house” have gradually boosted since the 1970s and made a peak in the 1990s, the concept has still remained as an indispensable paradigm for discussions of the Ottoman or Anatolian house culture. This paper aims to explain the parallel or diverse meanings attributed to the ideal “Turkish house” and attempts to understand the endeavor to create essential bonds between various housing cultures in the Ottoman geography through an idealized concept.

Keywords

Idealization in Architecture, “Ottoman house”, “Turkish house”, “Anatolian house”

* Assist. Prof. Dr., Cumhuriyet University, Faculty of Architecture, Department of Architecture – Sivas / Turkey
ugurtuztasi@gmail.com

** Prof. Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, Department of Architecture – Istanbul / Turkey
iaskun@msgsu.edu.tr

« « « « » » » »

Аннотация

« », « », « ».

1970- « 1990-

« »

Ключевые Слова

», « »

*
ugurtuztasi@gmail.com
**
iaskun@msgsu.edu.tr